

Nr 157.

Av herr **Asplund**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förändrade bestämmelser för trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds export av malm från Grängesbergs malmfält.

Uti en denna dag avgiven, till statsutskottet hänvisad proposition, nr 362, har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att bemyndiga Kungl. Maj:t medgiva sådan ändring av bestämmelserna i 1907 års kontrakt mellan svenska staten, å ena sidan, samt Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag, aktiebolaget Gellivare malmfält och trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund å andra sidan, att trafikaktiebolaget berättigas att intill utgången av år 1918, utöver vad bolaget enligt berörda kontrakt äger exportera, ytterligare exportera en kvantitet av intill femhundrafemtio-tusen ton malm från Grängesbergs malmfält, mot det att exporten under åren 1919—1932 inskränkes, så att den icke överstiger fyrahundratjugu-femtusen ton årligen.

Berörda kontrakt av 1907 hade till huvudsyfte att reglera malm-exporten från de stora norrbottniska malmfyndigheterna i Kiirunavaara och Gellivare malmberg. De båda kontrakterande parterna, å ena sidan *staten* som jordägare och innehavare av de för malmens utfrakt nödiga järnvägsanläggningarna, å andra sidan *de tre bolagen*, som direkt eller indirekt voro innehavare av inmutareandelen i de stora malmbergen, fingo därvid genom den ökade malmbrytningen vardera sina *rent ekonomiska intressen* i stor utsträckning *tillgodosedda*. Men samtidigt sökte man *även* på flere olika sätt *tillgodose ett tredje*, ur nationalekonomisk synpunkt minst lika viktigt *intresse, tryggandet* under en praktiskt taget obegränsad framtid *av den svenska järnhanterings behov av malm*. Detta intresse utgjorde det *ideella rättsmotivet* för statsmakternas strävan att begränsa malmbrytningen, medan deras innehav av kommunikationerna

1907 års
villkor.

från malmfälten utgjorde *maktmedlet*. Med detta intresse motiverades ock i den kungl. propositionen i främsta rummet förslaget om statens lösningsrätt till malmfälten, inskränkningen i export av fosforfattig malm från Kiirunavaara utöver redan kontrakterade 700,000 ton och förpliktelsen för bolagen att i främsta rummet till skäligt pris tillhandahålla av sin produktion »de malmsorter, som åstundas för järn- eller ståltillverkning inom Sverige» (kontraktets § 15). Utom dessa förbehåll, som direkt angå Kiirunavaara och Gellivare malmfält, gjordes av bolagen en rad ytterligare utfästelser till järnhanteringsens förmån. Luossavaara malmfält överlämnades till statens uteslutande dispositionsrätt intill år 1933 respektive 1938 med rätt för staten att därefter behålla malmfältet som sin egendom eller ock återlämna detsamma till bolaget och med skyldighet för detta att ersätta staten värdet av eventuellt för gruvdrift utförda anläggningar, »byggnader och annat, liksom maskiner, redskap och materiel» (kontraktets § 6 4:o). Samtliga Mertainens gruvaktiebolags aktier, som ägdes av de kontrakterande bolagen och därmed alla detta bolag tillhöriga malmfyndigheter, av vilka de förnämsta voro Ekströmsbergs och Mertainens järnmalmsfält, överlämnades också till staten, men med full äganderätt. För utnyttjandet av såväl dessa som Luossavaara sattes dock det villkoret, att staten intill år 1933 respektive 1938 icke äger att inom desamma bryta eller låta bryta järnmalm annat än för järn- eller ståltillverkning i Sverige. Samma utfästelse gent emot de kontrakterande bolagen har staten för övrigt gjort även beträffande Svappavaara, Leveäniemi m. fl. malmfält, som 1908 under samma bolags medverkan inköptes av staten för en summa av 8½ miljoner kronor.

Slutligen blev i 1907 års uppgörelse till förmån för den svenska järnhanteringen även den överenskommelse träffad, som nu föreliggande proposition avser att i viss mån modifiera, nämligen att exporten från den del av Grängesbergs malmfält, som tillhör de kontrakterande bolagen, inskränktes från och med år 1908 till högst 650,000 ton årligen och från och med år 1918 till högst 450,000 ton årligen. Den stora betydelsen härav har flera gånger efteråt blivit starkt framhållen, särskilt vill jag påpeka den så kallade Luossavaarakommitténs uttalande härom i sitt underdåniga utlåtande av den 8 januari 1909. Då således en eftergift i avseende på denna inskränkning av exporten måste förorsaka ett visst intrång på den svenska järnhanteringsens intressen, torde denna kunna med fog göra anspråk på en viss kompensation, för vars avvägande man i första rummet torde böra klargöra, i vad mån det varit möjligt att i praktiken utnyttja de förmåner, som 1907 års uppgörelse avsett att bereda järnhanteringen.

Vad då först beträffar malmleveranserna till svenska järnverk från Kiirunavaara och Gellivare så har, förutom den av uppgörelserna med staten icke berörda varpmalm från Gellivare, som enligt före 1907 uppgjorda kontrakt levererats till anrikningsverket vid Luleå järnverk och senare till Höganäs järnverk, under åren 1908—1915 till svenska järnverk levererats endast obetydliga kvantiteter direkt användbar malm från nyssnämnda malmfält. Orsaken till att avsättningen till svenska järnverk blivit så liten, torde ligga dels däri, att sådana malmkvaliteter, som kunna bära fraktkostnaderna till Bergslagen, icke i nämnvärd utsträckning brutits uti ifrågavarande malmfält, dels däri, att järnverken icke kunnat betala exportpriser för malmen. Vad beträffar Bergslagens behov av fosforhaltig malm för tillverkning av billigare kokstackjärn, torde detta kunna till fullo bliva fyllt av malm från Grängesberg, som torde komma att tillhandahålla det nya järnverket vid Oxelösund hela dess behov. Något koksjärnverk i Norrland torde icke komma till stånd på ganska länge. Beträffande den övervägande delen av de svenska järnverken, som äro baserade på tillverkning av kvalitetsjärn, är det däremot sämre ställt med malmtillgången åtminstone för framtiden. Medan exporten av fosforfattiga och fosforrena malmer och sliger från Bergslagen, som huvudsakligen bedrivs från av utläningar ägda gruvor, allt mera tilltager, såsom framgår av uti motion nr 103, första kammaren, sid. 15—17, lämnade uppgifter, har det icke lyckats att få någon brytning av de fosforrena malmerna i statens malmfält i Norrbotten till stånd. Då man vid en rationell brytning av dessa kvaliteter även måste medtaga andra bredvid liggande, som till följd av sin sammansättning ej kunna annat än i mindre utsträckning vinna avsättning för inhemsk förädling, måste dessa, då de till följd av bestämmelserna i 1907 års kontrakt ej få exporteras, läggas på upplag och därigenom blir brytningskostnaden för de användbara kvaliteterna så stor, att någon vinst för staten på desammas brytning och försäljning inom landet icke erhålles. Så länge något större behov av fosforren malm vid norrländska järnverk icke yppats, hava emellertid olägenheterna av detta icke så tydligt trätt i dagen. Frakterna till Bergslagen ha nämligen även för dessa malmkvaliteter verkat återhållande på efterfrågan därifrån.

Numera är emellertid efterfrågan på statens malm synnerligen stor, såsom i motionen nr 140, första kammaren, sid. 7—9, närmare framhållits. Så föreligger från Porjus smältverk en underdånig framställning om årlig leverans av 50,000 ton Luossavaaramalm under en längre

Vinst för järnhanteringen.

tid framåt. Bifall till denna framställning är den enda ännu felande förutsättningen för att elektriska masugnar skola omedelbart kunna uppföras vid Porjus för ett kraftbelopp av 10,000 elektriska hästkrafter, varigenom produktionen skulle kunna vara i gång redan under nästa års förra hälft och de gynnsamma konjunkturerna kunna utnyttjas för starten av företaget. Dessutom ha från övriga inom Norrland befintliga järnverk och även en del andra yppats behov efter dels fosforren malm, dels sådan fosforhaltig malm, varav genom anrikning kan erhållas fosforren slig. Slutligen har ett starkt behov gjort sig gällande efter inhemska råfosfater för tillverkning av fosforsyregödselmedel, och riksdagen har för några dagar sedan genom att enhälligt antaga jordbruksutskottets utlåtanden nr:is 46 och 47 uttalat sin förväntan, att Kungl. Maj:t tager under övervägande, »huruvida och i vad mån råämnen må kunna från fyndigheter, varöver staten äger att bestämma, tillbandahållas för framställning av sådana gödselmedel». Förutom det behov av sådana råämnen, som kan uppstå, då aktiebolaget Difosfats nuvarande försöksverksamhet kan komma att övergå till fabriksmässig tillverkning, har ju också skånska superfosfat- och svavelsyrefabriksaktiebolaget i en underdånig framställning anhållit om apatithaltigt malmavfall från statens gruvor och förklarat sig, om sådant erhålles, kunna omedelbart vid redan färdiga fabriker igångsätta tillverkning av fosforsyregödselmedel.

Att samtliga dessa behov sannolikt skulle kunna tillfredsställas, om en brytning av Luossavaara komme till stånd är i förut omnämnda motion nr 140 närmare utvecklat. Av malmtillgången här torde ungefär 11 procent utgöras av fosforren eller så gott som fosforren malm, 58 procent av fosforfattig malm, som vid utförda laboratorieförsök visat sig kunna genom anrikning giva fosforren slig; 10 procent av tillgången utgöres av fosforrik malm, som vid försöksanrikning å laboratorium givit en järnrik slig med några tiondedels procent fosfor jämte ett avfall med 25 till några och trettio procent fosforsyra, således ett utmärkt material för fosfatberedning. Men för att detta råfosfat skall kunna i större utsträckning utvinnas, fordras avsättningsmöjligheter för de stora mängder fosforhaltig järnmalmsslig, som samtidigt erhållas. Likaså förutsätter en rationell brytning av Luossavaara, att man har avsättning för den mindre fosforrika malmsort, ungefär 21 procent av tillgången, varur genom anrikning varken torde kunna utvinnas fosforren järnmalmsslig eller så fosforrikt avfall, att anrikningen blir lönande. Denna fosforhaltiga slig och järnmalm, som motsvarar närmare 30 procent av hela malmtillgången, torde endast till en mindre del kunna avsättas inom landet, det mesta av den måste därför läggas på upplag, om den

ej får exporteras. Om medgivande härtill kunde erhållas från de bolag, som varit kontrahenter vid 1907 och 1908 års uppgörelser, skulle man möjligen kunna träffa uppgörelse med de utländska gruvbolag, som för närvarande i stor utsträckning exportera fosforren eller fosforfattig malm och slig från gruvor i Bergslagen att taga statens fosforhaltiga malm och slig i utbyte för export, varefter den tillbytta fosforrena malmen och sligen skulle kunna tillhandahållas närbelägna järnverk till pris, som motsvarade en lämplig vinst för staten å dess malm. Ökning av totala malmexporten skulle äga rum endast i den mån sådant utbyte ej kunde ske med *all* den malm, som ej kan avsättas till svenska järnverk.

Staten skulle givetvis även göra betydande vinst på ett utnyttjande av sina malmtillgångar. Med en brytning av endast 300,000 ton malm årligen i Luossavaara, vilken lätt torde kunna avsättas på här ovan antydda sätt, torde staten kunna påräkna en nettovinst på ungefär halvannan miljon, vilket väl icke vore att förakta i de tider som äro och stunda. Om Svappavaara-malmen, som till största delen är av den art, att den icke lämpar sig för inhemsk förädling, efter något år kunde bliva föremål för export, skulle staten kunna påräkna en årlig nettovinst av ytterligare några miljoner kronor, vilket kunde behövas i betraktande av att ett kapital på 8½ miljoner för närvarande ligger räntelöst i dessa fyndigheter. Samtidigt skulle även väg öppnas till de fosforrena malmenerna i Mertainen och Leveäniemi, vilka om några år torde behöva tagas i anspråk, när efterfrågan på sådana malmer ytterligare ökats. En brytning av statens malmfält skulle även bliva av betydelse för den föreslagna elektrifieringens av järnvägen Kiruna—Svartön bärighet genom den trafikökning, som därigenom uppkomme. Slutligen finnes för en brytning i Luossavaara även samma sociala motiv, som gjorts gällande i propositionen beträffande Grängesberg. Under kriget har gruvbolaget i Kiruna med flera hundra man måst minska sin arbetarestam, och sedan elektriska lastningsskopor i stor utsträckning införts, uppges det, att även med den starkt ökade brytning, som uppkommer efter kriget, arbetarnas antal icke på långt när kommer att uppgå till vad det förut varit. Kommer icke gruvdrift i Luossavaara till stånd, skulle den svåra belägenhet, vari samhället genom inskränkningen i arbetareantalet vid Kiirunavaara kommit, kvarstå även efter kriget. För lantbefolkningen i trakten skulle icke heller längre finnas tillräckliga, för deras existens nödvändiga arbetstillfällen vår och höst, som förut erhållits vid jordschaktnings- och andra förberedande arbeten vid malmfälten i Kiruna och Gellivare.

Vinst för
staten.

Vinst för
Grängesberg.

Då staten genom 1907 års överenskommelse blivit hälftendelägare i största delen av de kontrakterande bolagens gruvegendom, nämligen Kiirunavaara och Gellivare malmberg, torde man få taga för givet, att det då stadgade förbudet för staten att exportera malm från de malmfält, som bolagen ställt till statens uteslutande disposition eller överlämnat med äganderätt, icke föranletts av någon farhåga för att staten skulle etablera någon konkurrens med bolagen på malmexportmarknaden, en misstanke, som staten under *alla* förhållanden borde vara fredad från (staten har tvärtom genom Svappavaaraköpet 1908 befriat ifrågavarande bolag från en befarad enskild konkurrens från förutvarande ägarne av detta malmfält). Vid sådant förhållande återstår endast den förklaringen på sagda förbuds tillkomst, att man velat skydda svenska järnhanteringen, som man antagligen då trodde kunna tillgodogöra sig dessa malmtillgångar i deras helhet, från den risken, att staten skulle förledas till någon större export av desamma. Såsom det torde framgå av vad här förut anförts, har detta förbud i stället för att vara till gagn för järnhanteringen tvärtom ytterligt försvårat utnyttjandet av den vackra gåvan av år 1907 och gjort det år 1908 i Svappavaara nedlagda kapitalet räntelöst. Då nu ett upphävande av detta förbud icke skulle någon i mån ekonomiskt skada de kontrakterande bolagen, synes det vara en billig begäran, att staten genom lösgivande av sagda exporträtt sättes i tillfälle att låta den svenska järnhanteringen komma i åtnjutande av de i 1907 års kontrakt densamma tillförsäkrade förmåner, i gengäld för den eftergift till dessa bolags förmån, som järnhanteringen får göra genom nu föreliggande kungl. proposition, även om denna eftergift efter de numera konstaterade större malmtillgångarna å djupare nivåer i Grängesberg, icke längre synes vara av så stor betydelse för järnhanteringen. Då emellertid såväl staten som järnhanteringen genom medgivande av exporträtt onekligen skulle göra en betydande vinst på en därigenom möjliggjord brytning av statens malmfält, samt å andra sidan den föreslagna minskningen i den förut kontrakterade brytningen till 425,000 ton årligen från 1919 års början kan antagas bereda bolaget svårigheter, så torde det med fog kunna ifrågasättas, huruvida icke en mjukare övergång till minskad brytning borde medgivas än den i propositionen föreslagna, och torde därför Kungl. Maj:t böra bemyndigas att till lämplig tid framskjuta den ifrågasatta minskningen.

Under återopande av vad jag här anført får jag således vördsam-
ligen hemställa,

att riksdagen ville

i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 362 bemyndiga Kungl. Maj:t medgiva sådan ändring av bestämmelserna i 1907 års kontrakt mellan svenska staten, å ena sidan, samt Luossavaara—Kiirunavaara aktiebolag, aktiebolaget Gellivare malmfält och trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund, å andra sidan, att trafikaktiebolaget berättigades att intill utgången av år 1918, utöver vad bolaget enligt berörda kontrakt äger exportera, ytterligare exportera en kvantitet av intill femhundrafemtiotusen ton malm från Grängesbergs malmfält, varav 350,000 ton böra avräknas på den till 1932 års slut kontrakterade sammanlagda brytningen på sätt Kungl. Maj:t bestämmer, samt med villkor, att nämnda bolag medgiva upphävandet av det i sagda kontrakt av år 1907 samt i det år 1908 mellan staten och samma bolag med anledning av statens inköp av Svappavaara m. fl. malmfält upprättade kontraktet, stadgade förbudet för staten att före 1932, eventuellt 1937 års utgång bryta eller låta bryta järnmalm annat än för järn- eller ståltillverkning inom Sverige.

Stockholm den 12 maj 1917.

C. I. Asplund.